

Koncepce revize vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět



Vypracovali členové a členky koordinační skupiny
pro 1. stupeň ZŠ

15. února 2023

Koncepce revize vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět

1. Analýza stavu, přínosů a problémů vzdělávací oblasti

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je jedinou vzdělávací oblastí, která je koncipována pouze pro 1. stupeň základního vzdělávání. Cílem vzdělávací oblasti je uvést žáky do poznávání přírodních věd i společenských oborů. Integrovaná vzdělávací oblast proto vyváženě propojuje přírodovědná témata s tématy o životě společnosti. Vzdělávání v oblasti Člověk a jeho svět rozvíjí poznatky, dovednosti a prvotní zkušenosti žáků získané ve výchově v rodině a v předškolním vzdělávání. Na základě vlastní zkušenosti si tak žáci postupně osvojují poznatky týkající se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury a techniky s využitím specifík daného regionu blízkého žákům.

Tato komplexní oblast svým integrovaným obsahem již nyní dává prostor k funkčnímu propojení klíčových kompetencí a vzdělávacích obsahů, k rozvoji gramotností i k individualizaci výuky.

Problém vidíme v tom, že některé formulace očekávaných výstupů v současném RVP ZV svým pojetím ponechávají příliš volný prostor při tvorbě školních vzdělávacích programů a tyto formulace následně vedou k zahlcení žáků učivem (např. *roztřídí některé přírodniny* mohou školy pojmout jako určování konkrétních nerostů a hornin).

Při přemýšlení o návaznosti jednotlivých stupňů vzdělávání vnímáme riziko, že s ohledem na komplexní a integrované pojetí vzdělávací oblasti směrem ke 2. stupni ZŠ nemusí být kontinuita a provázanost na první pohled zřejmá, ačkoliv je jedním z cílů propedeutické budování konceptové vrstvy pro vzdělávací obory, které na ni navazují. Specifické postavení vzdělávací oblasti mezi předškolním vzděláváním a 2. stupněm ZŠ ilustruje tabulka.

Předškolní vzdělávání 5 vzdělávacích oblastí	1. stupeň ZŠ 1 integrovaná vzdělávací oblast 5 tematických celků	2. stupeň ZŠ 3 samostatné vzdělávací oblasti 7 samostatných oborů
Dítě a jeho tělo Dítě a jeho psychika Dítě a ten druhý Dítě a společnost Dítě a svět	ČLOVĚK a JEHO SVĚT Místo, kde žijeme Lidé kolem nás Lidé a čas Rozmanitost přírody Člověk a jeho zdraví	ČLOVĚK a SPOLEČNOST Dějepis Výchova k občanství ČLOVĚK a PŘÍRODA Fyzika Chemie Přírodopis Zeměpis ČLOVĚK a ZDRAVÍ Výchova ke zdraví

Velké riziko spatřujeme v tendenci učitelů nerespektovat specifika daného věkového období a zahrnovat žáky množstvím informací, které obsahují některé učebnice nad rámec očekávaných výstupů RVP ZV. Během revize RVP ZV je třeba zajistit vzájemnou komunikaci mezi pracovními skupinami pro jednotlivé vzdělávací oblasti/obory tak, aby bylo eliminováno riziko rozšíření vzdělávacího obsahu, ale aby byl zároveň vzdělávací obsah oblasti pro děti mladšího školního věku adekvátní výzvou.

2. Pojetí změn vzdělávací oblasti a návrh postupu

Vycházíme z pojetí¹ prvostupňového vzdělávání. Vzdělávací oblast odpovídá současným trendům, neboť přirozeně navazuje na předškolní vzdělávání a zahrnuje vzdělávací obsah napříč obory, které jsou dále rozvíjeny na 2. stupni ZŠ. Stávající členění vzdělávacího obsahu do pěti tematických celků je z hlediska celkového rozvoje žáků vyhovující. Je třeba mít na zřeteli, že komplexnost vzdělávacího obsahu, využívání vhodných metod a forem výuky, které směřují k aktivnímu zapojení žáků, vyžaduje dostatečnou časovou dotaci.

Je ale nutné revidovat a případně přeformulovat očekávané výstupy tak, aby umožňovaly vlastní bádání žáků, jejich prožitky a získávání zkušeností v reálných i modelových situacích, zkoumání minulosti prostřednictvím místních pramenů – pamětníků, památek, muzeí. v tematických celcích Místo, kde žiji a Lidé a čas je třeba klást důraz na místně zakotvené učení, tedy poznávání nejbližšího okolí a minulosti spojené s místem, kde žáci žijí. v tematickém celku Lidé kolem nás bude prostor pro aktuální témata, která žáky ovlivňují od situace v rodinách až po situace ve světě.

V revidovaném RVP ZV by měl být dán větší akcent na ochranu vlastního zdraví, a to i v online prostředí, na osobnostní a sociální rozvoj žáka, na vnímání sebe samého, na ochranu přírody a zacházení s přírodními zdroji. Formulace vzdělávacího obsahu (očekávaných výstupů) by měla vést k činnostnímu učení a využívání mezipředmětových vztahů.

Jak bylo uvedeno výše, vzdělávací oblast svým široce pojatým integrovaným obsahem již nyní dává prostor k funkčnímu propojení klíčových kompetencí a vzdělávacích obsahů a k rozvoji gramotností (čtenářské, matematické, přírodovědné, finanční). Přímo do formulací očekávaných výstupů by bylo vhodné začlenit digitální kompetenci, především oblast bezpečí v online prostředí a problematiku osobnostního rozvoje a sebepoznání žáků v kontextu s wellbeingem. Vzdělávací obsah úzce souvisí s obsahem průřezových témat v současném RVP ZV, proto by bylo možné některá témata, např. z oblasti environmentální výchovy či výchovy demokratického občana, do vzdělávací oblasti přímo začlenit v podobě nově formulovaných očekávaných výstupů.

Samotný revidovaný dokument RVP ZV nezaručí změny, které budou směřovat k celkovému rozvoji každého žáka. Při jeho implementaci by měla učitelům pomoci následná metodická podpora zaměřená na promyšlení a formulování cílů výuky, využívání metod a forem práce, které budou přispívat k naplňování očekávaných výstupů a k rozvoji sebehodnocení. Díky navrhovaným změnám pak budou mít všichni žáci příležitost zažít úspěch, vyzkoušet si badatelské činnosti, učit se na základě prožitku. Vzdělávací oblast poskytne prostor, aby se mohli věnovat tématům, která je zajímají. Následně je mohou rozvíjet, např. až do podoby svého budoucího povolání. Vzdělávací oblast otevírá žákům bránu k pozitivnímu přístupu k učení.

3. Zadání pro NPI ČR a koncepce revize vzdělávací oblasti

Zadání říká: „*Jedním ze základních požadavků je redukce vzdělávacího obsahu oblastí a oborů, která umožní jeho trvalé osvojení. Hloubka a trvalost porozumění a schopnost aplikace základních pojmů a principů dostane přednost před šíří (množstvím témat) v RVP ZV i navazujících kurikulárních dokumentech.*“ Úkolem pro tvůrce vzdělávacího obsahu bude vybalancovat tento požadavek s požadavkem na propedeutické budování konceptové vrstvy pro vzdělávací obory, které na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět na 2. stupni navazují.

Zadání říká: „*Uzlové body jsou stanoveny prostřednictvím OV pro 5. a 9. ročník.*“ Vzhledem k rozdílným vývojovým specifikům žáků v prvním a druhém období² může být směřování k očekávaným výstupům, které cílí na komplexnější znalosti a dovednosti a mají vyšší míru abstrakce, pro učitele v praxi obtížně uchopitelné. Bude tedy nutné zajistit náležitou metodickou podporu, která toto zohlední, např. v modelových školních vzdělávacích programech.

¹ Viz text v příloze tohoto dokumentu.

² Viz text v příloze tohoto dokumentu.

Příloha

4. Pojetí primárního vzdělávání vzhledem k revizím RVP ZV

Vypracováno užší koordinací skupinou pro 1. stupeň ZŠ a konzultováno s členy širší koordinací skupiny (zástupci 1. stupně ZŠ v pracovních skupinách pro vzdělávací oblasti a obory) s cílem sjednocení pohledu na prvostupňové vzdělávání napříč vzdělávacími obory/oblastmi.

Východiskem pro stanovení cílů v primárním vzdělávání je osobnostně rozvíjející pojetí s důrazem na celostní rozvoj žáků a tvorbu předpokladů pro jejich celoživotní učení³. Ve vzdělávacím systému má primární vzdělávání zásadní postavení, protože se v něm vytváří základy řady oborů lidského poznání. Hlavním cílem je získávání základních návyků a dovedností pro školní i mimoškolní práci, vytváření motivace k učení, osvojování základů funkčních gramotností jako nástroje dalšího úspěšného vzdělávání. Důležité je utváření uceleného náhledu na svět a sebe sama, kultivace žákovy osobnosti včetně jeho emocionální složky a podpory zdravého životního stylu.

Rozvoj klíčových kompetencí je založen na podpoře aktivního přístupu žáků k učení a kladení důrazu na tvořivou práci s věděním. Propojování osvojených vědomostí, dovedností a návyků s reálnými situacemi z každodenního života žáků je východiskem pro pochopení základních pravidel a podmínek života školy a místa, kde žák žije. Zapojování do různých akcí v obci přispívá k probouzení aktivního zájmu žáka o svět, včetně vedení ke globální odpovědnosti a udržitelnosti, to vše s důrazem na dodržování etických norem a demokratických hodnot.

Obsah výuky v primárním vzdělávání je specifickou transformací obsahů z řady vědních, uměleckých, technických oborů a pohybových aktivit, která odpovídá možnostem rozvoje učebních činností žáků.

V prvním období primární školy (1.–3. ročník) stavíme další učení na žákovských prekonceptech. Vycházíme z konkrétních činností a z komplexnějších učebních situací blízkých reálnému životu. Na počátku školní docházky převládá u většiny žáků neúmyslná mechanická paměť bezprostředně spojená s vnímáním, což akcentuje požadavek na názornost vyučování⁴. Charakteristická je postupná adaptace na školní požadavky, nestálost soustředění, přetrvávající hravost, vysoká míra sugestibility, citová rozkolísanost a zranitelnost. V prvním období dochází k rozvoji kognitivních funkcí, motorických dovedností (jemná i hrubá motorika), výrazně se zdokonaluje řeč, která je zásadní pro následný kvalitativní rozvoj celé osobnosti⁵. Očekávané výstupy se proto vážou převážně ke konkrétním poznatkům založeným na přímé zkušenosti žáka a mají nižší míru abstrakce.

Pro druhé období (4.–5. ročník) je charakteristická vyšší míra schopnosti abstrakce, žák se posouvá od vnímání a chápání konkrétního a reálného světa přes logické operace k abstraktním operacím a pojmům, postupně je schopen získané poznatky systematizovat a propojovat. Žáci jsou aktivní při objevování, experimentování a řešení nejrůznějších problémů. Očekávané výstupy směřují již ke komplexnější znalostem a dovednostem a mají vyšší míru abstrakce, přesto jsou i ony vázány na žákovu osobní i zprostředkovanou zkušenost⁶.

Rozvojové pojetí primárního vzdělávání klade důraz na prožitek a vlastní zkušenost žáků⁷. K osvojování znalostí a dovedností, k rozvoji postojů a hodnot dochází prostřednictvím činnostního učení. Výsledky žákovy učení hodnotíme především formativně, vedeme žáky k sebehodnocení a vrstevnickému hodnocení. Žák se postupně učí rozpoznávat kritéria učební činnosti a stanovovat

³ SPILKOVÁ, Vladimíra. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005.

⁴ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2009.

⁵ VÁGNEROVÁ, Marie; LISÁ, Lidka. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Charles University in Prague, Karolinum Press, 2021.

⁶ TAGUMA, Miho; FERON, Eva; LIM, Meow Hwee. *Future of education and skills 2030: Conceptual learning framework*. *Organization of Economic Co-operation and Development*, 2018.

⁷ LUKÁŠOVÁ, Hana. *Kvalita života dětí a didaktika*. Praha: Portál, 2010.

indikátory kvality při jejich plnění. Zkušenost, kterou žák s formativním přístupem a hodnocením získává, v dlouhodobé perspektivě ovlivňuje vývoj jeho identity (sebepojetí). Pro rozvoj potenciálu každého žáka je důležité přihlížet k rozdílům ve schopnostech, stylech a tempu učení. Využití pedagogického diagnostikování umožňuje rozpoznání a podchycení specifických zájmů, schopností a nadání žáků i možnost včasné identifikace speciálních vzdělávacích potřeb a poskytnutí individuální podpory.

Posláním primárního vzdělávání je poskytnout každému žákovi od počátku školní docházky možnost zažít úspěch v učení, partnerskou spolupráci a pozitivní přijetí sebe samotného.

npi | Národní pedagogický institut
České republiky
Senovážné nám. 872/25, 110 00 Praha 1
Tel.: +420 222 122 112
e-mail: sekretariat@npi.cz
IČ: 45768455
DIČ: CZ45768455
Bankovní spojení: KB 79530011/0100